

Yenisey Yazıtlarından E-10'da $\text{YH}^{\text{Y}}\text{N}^{\text{N}}$ $\text{K}^2\text{W}^2\text{R}^2\text{T}^2\text{L}^2$, E-52'de İse $\text{N}^{\text{Y}}\text{H}^{\text{Y}}\text{N}^{\text{N}}$ $\text{K}^2\text{W}^2\text{R}^2\text{T}^2\text{L}^2\text{A}$ Şeklinde Geçen Kelimeyi 'Kür(ü)t(ü)l' mü Yoksa 'Körtle' mi Okumalıyız?

Should we read as kür(ü)t(ü)l or körtlä in Yenisey Inscription $\text{YH}^{\text{Y}}\text{N}^{\text{N}}$ $\text{K}^2\text{W}^2\text{R}^2\text{T}^2\text{L}^2$ (E-10) and $\text{N}^{\text{Y}}\text{H}^{\text{Y}}\text{N}^{\text{N}}$ $\text{K}^2\text{W}^2\text{R}^2\text{T}^2\text{L}^2\text{A}$ (E-52)?

Osman Fikri SERTKAYA

(İstanbul/Turkey)

sertkayaosmanfikri@mynet.com

In the Yenisey Inscriptions, the word with the spelling $\text{K}^2\text{W}^2\text{R}^2\text{T}^2\text{L}^2$ in E-10/5 and $\text{K}^2\text{W}^2\text{R}^2\text{T}^2\text{L}^2\text{A}$ in E-52/1 has been rendered by various researchers as *körtläl*, *körtäl*, *kürt el*, *körtlä*, *kürtlä*, *kürtütül* and has been given different meanings to it. The present work emphasizes that the word should be read as *körtlä* based on etymological and semantic evidences.

Key Words: Yenisey Inscriptions, E-10, E-52, körtlä.

Giriş

Göktürk yazıtları 1895'te ilk okunduğu zaman Türkologların Eski Türkçe bilgisi pek fazla değildi. Bu yüzden RADLOFF ve THOMSEN ile muakkıpları bazı Türkçe söyleyişleri ya yanlış okudular ya da başka diller ile açıkladılar.

Meselâ, *apa urum* 'Büyük Roma' söyleyişi *purım~purum* okunup Soğdça kökenli olarak açıklandı. İbarenin *apa urum* şeklinde Türkçe olarak okunup açıklanması tarafımdan yapılmıştır (1982: 122-130). Eski Türkçedeki *tamug* 'cehennem' kelimesi Soğdça kökenli olarak açıklanmıştı. Kelimenin Türkçe *tam-* 'yanmak' kelimesinden {-X}g ile isim olarak türetildiği ATA tarafından yapılmıştır (2004: 192-193).

Türkçe kelimelerin kökenlerinin başka dillerle açıklanması yanında yanlış olarak okunduğu da olmuştur. Meselâ, Tonyukuk yazıtında *çölgi (a)z (e)ri* okunan ibare, tarafımdan *çöl[l](ü)g iz (e)ri* şeklinde düzeltilmişti (1980: 165-182). *Biriki* okunan kelime *(i)bir(e)ki ~ (e)bir(e)ki* 'çevremdeki, etrafımdaki' şeklinde düzeltilmişti. Ayrıca *süñgü batımı* ibaresindeki *süñgü* kelimesi *süñüg* olarak okunmuştu. Bu yanlış okuma tarafımdan düzeltildiği halde (2011: 721-725), klasikleşen *süñüg* okuması devam ettirilmek isteniyor.

1. Yenisey yazıtları adı ile bilinen metinlerden dikili taş olanları bazen arazide tek tek, bazen de bir yerleşim bölgesindeki mezarlıkta toplu olarak bulundular. Söz gelimi, Barık'ta 4 metin, Çaa-höl'de 11 metin, Uybat'ta 5 metin bulundu. Bir başka dikili taş grubu da Elegest/Elegeş kasabasının 2,5 km kadar uzağında Elegeş çayının kenarındaki mezarlıkta bulunan dikili taşlardır. Elegeş dikili taşlarının Yenisey yazıtlarındaki envanter numarası E-10, E-52, E-53 ve E-70 dikili taşlarıdır. Radloff 1895'te 40 Yenisey yazıtı, Orkun 1940'ta 43 Yenisey yazıtı, Malov 1952'de 51 Yenisey yazıtı yayımlamıştı. E-52, -E-53 ve E-70, önce kitaplar ile makalelerde işlenmiştir. Ancak VASILYEV'in kataloğunda (1983) 4 Elegeş yazıtı birlikte kataloglamıştır.

2. Bu taşlardan E-10 envanter numarası ile bilinen 11 satırlık taş ilk kez RADLOFF tarafından 1895'te *Die alttürkische Inschriften der Mongolei, (Erste Lieferung)*'da Fin Atlasındaki kopya ile KLEMENTS ve OŞIRKOV'un estampajlarına göre okun-

muş ve kelimelere de metinde olmayan eklemeler yapılarak transkripsiyonlanmıştır (Radloff 1895: 311-314). RADLOFF'un E-10 yazıtının 5. satırının transkripsiyonu şöyledir: *kört äl kan alp urungu altunlig keçigin änligtim yärdä belim tokuz kırk yaşımta (...)*. RADLOFF, bu transkripsiyonunu Almancaya şöyle çevirmiştir: “Mit (für) Körtäl-Chan, ich, der held Urungu, habe sein goldenes glück erstrebt. Auf der Erde ist mein Bäl im neun und vierzigsten jahre (...)”. [=Körtel-Han ile (için), ben, alp/kahraman Urungu, onun altın kutunun/saadetinin peşine düştüm. Ben Bel yeryüzünde Kırk tokuz yaşımda (...)”. RADLOFF, 5. satırda iki cümle bulmuştur. Dokuz kelimededen oluşturduğu ilk cümlenin fiili vardır. Beş kelimededen oluşturduğu ikinci cümlenin ise fiili, metinde eksik olduğu için yoktur.

RADLOFF, *kört äl* okuduğu ilk iki kelimeyi eserinin *Glossar zu den Inschriften am Jenissei* bölümünde (364-365) şöyle açıklar:

“*körtäl*: $\Upsilon\text{h}\Upsilon\text{h}\Upsilon\text{h}$ kann nur als Eigenname *Körtäl kan* aufgefasst werden. Das Wort *körtäl* gibt keine Möglichkeit der Ableitung von einer türkischen Wurzel. Ist hier das initiale k (das aber auf dem Abklatsche ganz deutlich zu sehen ist) statt *körtäl* hier *tört äl kanı* ‘der Chan der vier Stämme’ zu lessen? Da das Wort nur einmal auftritt, so lässt sich nichts Bestimmtes sagen. Was mich veranlassen könnte, hier eine Aenderung vorzunehmen, ist der Umstand, dass ich *Körtäl kan* und *Alp Urungu* zusammenfassen möchte, also: ich, der Chan der vier Stämme, Alp Urungu (habe sein [? vielleicht des Volkes] goldenes Glück erstrebt)“,.

“*körtäl*: $\Upsilon\text{h}\Upsilon\text{h}\Upsilon\text{h}$ *Körtäl kan* sadece özel isim olarak yorumlanabilir. *Körtäl* kelimesinin Türkçe bir kökenden kaynaklanması muhtemel değildir. Baştaki k (kopyalarda oldukça açık şekilde görülebilir) yerine *körtäl* için burada *tört äl kanı* ‘dört boyun hanı’ olarak okunabilir mi? Kelimeye bir kez tesadüf edilir, bu nedenle kesin bir şey söylenemez. Burada, *Körtäl kan* ve *Alp Urungu*’yu birleştirerek bir değiştirme yapmak istiyorum: ‘ben, dört boyun hanı, Alp Urungu altın kutunun [? belki halkın] peşine düştüm)’”.

RADLOFF, metinde *äl* şeklinde geçen üçüncü kelimeye bir <p> ünsüzü ekleyerek kelimeyi *alp* şekline sokmuş ve *alp* maddesinde ‘der Held’ [alp = kahraman] (349), *Urunu* okuduğu dördüncü kelimeyi *urunu* maddesinde ‘ein Männername’ [= bir erkek adı] olarak anlamış (359) ve ilk cümlede iki kişi bulmuştur. Bunlardan birisi alp/kahraman *Urungu* adlı kişidir ve *Körtel-Han* ile (için) onun altın kutunun/saadetinin peşine düşmüştür.

RADLOFF’un okuduğu 13 kelimededen sekizi yanlıştır, dolayısıyla onun transkripsiyonun ele alınır tarafı yoktur. RADLOFF, okumasının tek değeri yapılan ilk transkripsiyon olmasıdır.

3. RADLOFF'tan sonra Macar Türkologlar RADLOFF'un *körtäl kan* transkripsiyonunda eski bir Macar kabilesinin izini bulduklarını yazdılar. NÉMETH, A *honfoglaló magyarskàg kialakulàsa* başlıklı araştırmasında eski Macar kabilelerinden *Kürt-gyarmat* kabilesinin adını E-10/5'teki isim ile aynileştirdi (1930: 251). Böylece Yenisey havalisinde bu Kürt kabilesinin olduğu söylendi.

4. Yenisey yazıtlarının RADLOFF'tan sonraki ikinci nâşiri ORKUN, *Eski Türk Yazıtları* adlı eserinin III. cildinde E-10 yazıtını yayımladı (1940: 177-185). ORKUN, metni 8. satır olarak sıralayıp *kürt (e)l kan (a)lp ur(u)nu (a)ltunl(i)g k(e)ş(i)g(i)n b(a)nt(i)m b(e)lde el(i)m tok(u)z kırk y(a)ş(i)m* şeklinde okudu ve "Kürt elinin hanı Alp Urungu altunlu okluğumu bağladım belde. Ülkem, otuz dokuz yaşında" şeklinde de çevirdi.

Böylece NÉMETH ile tahsilini Macaristan'da yapmış olan ORKUN'dan itibaren Yenisey nehrinin kenarında hayali bir *kürt eli* 'Kürt ülkesi' bulunmuş oldu. *(e)l kan* daha sonra bazılarınca *ilhan* kelimesi ile de birleştirildi. Ama o yüzyılda *ilhan* kelimesinin *(e)l(i)g k(a)n~(i)l(i)g k(a)n* şekillerinde geçmesi gerekirdi.

5. Yenisey yazıtlarının üçüncü nâşiri MALOV, *Yeniseyskaya Pis'mennost Tyurkov* başlıklı kitabında bu satırı RADLOFF gibi 5. sırada kabul etti ve *kört äl kan al(p) uruñu altunlïg keşig belimke bantım yärde älim tokuz kırk yaşım(ta)* şeklinde okudu ve "Devletin güzel al bayrağı; altın kuşağımı (okluğumu) kemerliğime bağladım. Yeryüzünde benim devletim ve 39 yaşında iken (...)" şeklinde de çevirdi (1952: 28). MALOV'un açıklama notlarını da burada verelim:

(5-6) Buradaki *uruñu* kelimesi zor olan bir sözdür; Türkçe Budist metinlerde o, (ve Moğolcada da) harp bayrağı, sancak, işaret anlamında kullanılmaktadır. Bk. TT VI, s. 22, 60 ve 88. Yine, Suv. 496/8-9'da '(bayraklar) ve sekira (balta)'. Tişast. S. 5, 11, 16, 18, 19, 20; *yäkler oruñutları* 'şeytan savaşçıları' Uig. IV, 23. Burada da *alpagu - alpagut* şeklinde bir etimolojiye başvurulabilir (Tişast. s. 53). Takdim edilen metinlerde *uruñu* sözü üç defa geçiyor ve V. V. Radlov bunları her yerde şahıs adı olarak mütalaa etmiştir. V. V. Radlov'un tefsirini de göz önünde tutarak ben başka türlü çevirmeyi deneyeceğim; üstelik burada, bu sözün önünde *al* sözü de vardır ki, benim işimi kolaylaştırıyor, fakat V. V. Radlov bunu kendi maksadına göre *alp* (yani kahraman) diye düzeltiyor. 16. yazıttaki *alp uruñu* tabirini de ben *al uruñu* diye okuyorum.

5. satırda zorluk teşkil eden *kört* diye bir söz daha var, ben bunu *körklü, körtlü* 'güzel, çok renkli' ile birleştirmeye çalışıyorum; her halde bunu her hangi bir coğrafya veya halk adı olarak mütalaa etmiyorum: [Radlov, s. 364-365, Manich. II, 8]. Krş. Orkun III, s. 179-183. Kâşgarlı Mahmud'da *kürt* 'ok, yay yapılan bir dağ ağacı'.

Radlov'un okuyuşu *altunlïg kâçigin änlïgim. Kâçig* (Radlov, s. 364 'saadet', *änlig-* (Radlov, s. 351 'priobretat', dostavlyat'.

Böylece metnin birbirinden farklı olarak üç çevirisi yapılmış oldu.

6. İkinci Elegest yazıtı olan E-52 1959'da MALOV (70-72), 1961'de ARAGAÇI (235- 237), 1965'te KIZLASOV (104-113) tarafından yayımlandı. Üç satırlık bu yazıtın ilk satırı şöyle başlıyordu: K²W²R²T²L²A ŞŋWN B²N² : ÇM L¹YN¹MS.

MALOV, bu ilk satırı *körtle (?) saŋun bän älim kanım* okuyarak “Ben Başkumandan Körtle (?) devletim, hanım” şeklinde, ARAGAÇI, *kürtle s(a)ŋun b(e)n, (e)ç(i)m (a)lınm(i)ş* okuyarak “Ben kumandan Kürtle. Benim büyük kardeşim alınmış” şeklinde, KIZLASOV ise *körtle : ş(a)ngun b(e)n : (e)ç(i)m(e) : k(a)n(i)m(a) [adırıldım]* şeklinde okuyarak “Ben harika generalim. Ağabeyimden, hanımdan (ayrıldım yani öldüm)” şeklinde çevirmiştir.

Bu ikinci Elegest yazıtında *s(a)ŋun~ş(a)ŋun* unvanından önce gelen ilk kelime $\text{ŋYh}\text{ŋ}^{\text{N}}\text{ŋ}$ K²W²R²T²L²A imlâsı ile kelime sonunda /A/ ünlüsü ile geçiyordu. O zaman da kelimeyi eski Mani ve Uygur metinlerinde geçen *körtle~kürtle* kelimesi ile aynileştirmek mümkün oluyordu.

7. 1973 yılı Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 50. yıl dönümü idi. Bu yıl dönümü dolayısı ile PIAC'ın [Permanent International Altaistic Conference] 16. toplantısı 21-30 Ekim 1973 tarihleri arasında Ankara'da yapıldı. 23 Ekim 1973 Salı günü 14.30.-17.30 arasında KARPAT ile SERTKAYA'nın başkanlığında yapılan üçüncü oturumun son konuşmasını yapan KIRZIOĞLU “Dede Korkut Oğuznameleri Gelenekleri” konulu bildirisinde Kürt-Gyarmat konusuna girdi. Bu bildiri çok münakaşalı geçti. Gelin bu münakaşaların hikâyesini SERTKAYA'nın “Haberler: 1973 Yılı'nın İlmî Kongreleri” başlıklı tanıtma yazısından (1975: 206) okuyalım:

“Oturumun son konuşması Fahrettin Kırzioğlu (Erzurum Üniversitesi)'nun “*Dede Korkut Oğuznameleri Gelenekleri*” adlı tebliği olmuştur. Kırzioğlu'nun Macar boylarından birisini Kürt-Gyarmat (Kürt ve Yorulmaz) olarak izahı ve Macar âlimlerinin Kürtlerin Türklerle ak-raba olduğu görüşü Prof. Dr. Şerif Baştav tarafından şiddetle tenkit edilmiştir. Yine Kırzioğlu'nun Yenisey nehri kenarında bulunan Elegeş yazıtındaki bir cümleyi “kürt el-kan alp urungu ...” şeklinde izahı Doç. Dr. Talat Tekin ve Prof. Dr. Zeynep Korkmaz tarafından tenkit edilmiştir.

Aynı cümle üzerinde söz alan Osman F. Sertkaya, Kırzioğlu'nun Z. Korkmaz ve T. Tekin'e verdiği cevapları da göz önüne alarak cümlenin yeniden açıklamasını yapmıştır. Sertkaya Kırzioğlu'nun zikrettiği okunuşun Radloff tarafından yapıldığını ve Radloff'un ilk üç kelimeyi yanlış okuduğu için yanlış manalandırıldığını belirtmiş, Radloff'tan sonra Türkoloji'nin çok geliştiğini söyleyerek cümlenin şu şekilde okunup manalandırılmasını teklif etmiştir: “*Körtle kan Alp Urungu (veya Al Urungu) altunlug keşig belimke bantım*” (Körtle Han Alp Uruocu sarı (altunlu) okluğu belime bağladım) veya (Körtle ['güzel'] Han al bayrağı [elime alarak] sarı (altunlu) okluğu belime bağladım).

Kırzioğlu'nun münakaşalı geçen bu tebliğinden sonra oturuma son verilmiştir.

8. Burada bir parantez cümlesi açmak istiyorum. 1970'li yılların ortalarından 1980'li yılların ortalarına kadar KIRZIOĞLU gibi düşünen bazı kişiler 'Yenisey Kürtleri' gibi hayali bir projeyi sahiplenmişler, hatta Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü içerisinde küçük boy kitaplar yayımlatarak bu konuyu işlemişler. Ben o sıralarda Yurt dışı üniversitelerinde çalışıyordum. Gönderilen bu küçük kitapların kütüphanelere kayıt edilmeyerek çöp kutusuna atıldığına şahit oldum. Bu konuyu savunan kişiler arasında bir istihbaratçı, Millî Güvenlik Kurulu'nda müşavirlik yapan Ankara'dan birkaç üniversite mensubu vardı. Ben Enstitü'nün Genel Kurulu'nda küçük boy kitapların yayınının sonlandırılmasını istedim. Müşavir öğretim üyeleri ile ciddi münakaşalarım oldu. Ben de onlara bu konuyu geniş bir şekilde yazacağımı söyledim. İstanbul'a döndükten kısa bir süre sonra Üniversite'deki odama bir kişi geldi. Kendisini istihbaratçı olarak tanıttı. Beni tanıdıklarını ve politika dışı olan bilim hüviyetimi beğendiklerini söyleyerek konuya girdi. Yenisey Kürtleri konusunda bazı öğretim üyelerinin verdikleri bilirkişi raporlarına dayanarak bölücülerin mahkûm edildiğini, benim bu konuyu başka türlü işlemem halinde hem bir dayanaklarını kaybedeceklerini, hem de kendimi bölücülerini destekleyenlerin safında bulabileceğimi söyleyerek, "Hocam bu politik bir konu. Siz hep politikanın dışında kaldınız. Lütfen bu konuda yazmayın" ricasında bulundu. Bu beyi gönderen kişiyi veya kişileri anladım. Yapılacak bir şey yoktu. "Göktürk Tarihinin Meseleleri" üst başlığı altında yazmayı düşündüğüm görüşümü ileriki bir tarihe erteledim.

9. *Körtle* kelimesi ve aynı aileden gelen kelimelerin etimolojisine gelince: *Körtle* ve sinonimi olan *körkle* kelimesinin etimolojisi üzerinde durmak istiyorum. Kelimenin sonundaki {+lA} eki isimden isim yapma eki olup *ay+la*, *bir+le*, *tün+le* vs. gibi kelimelerin sonundaki ektir. Geldiği isim kökü cümlede zarf olarak kullanılır. *Kör-k* ve sinonimi olan *kör-t* isimleri *kör-* fiilinden {-(X)k} ve {-(X)t} fiilden isim yapma eki ile teşkil edilen isimlerdir. Cümlede sıfat fonksiyonlarında kullanılır. Bu iki kelimeye benzer iki örnek daha vardır: *bör-k* ve *bör-t* kelimeleri. KORMUŞİN'e göre Genel Türkçede *börk* 'başlık, şapka' şeklinde geçen kelimenin sinonimi Tuva Türkçesi'nde *bört* 'şapka' şeklinde kullanılmaktadır (1997: 83-84).

Körtle kelimesi Clauson 1972: 739a-b'de 'beautiful, perhaps a sec. form of the synonym word *körkle*' [güzel, yakışıklı, muhtemelen *körkle* kelimesinin sinonimi olarak ikincil şekli] şeklinde anlamlandırılmıştır. Sinonimi olan *körkle* Clauson 1972: 743a'da geçmektedir. *Körtle* kelimesi Eski Uygur Türkçesi metinlerinde *körtle körk* 'beautiful form' [güzel şekil], *körtle öñ körk* 'beautiful colors and form' [güzel renk ve şekil], *körtle urı* 'a beautiful boy' [yakışıklı çocuk] gibi ibarelerde kullanılmıştır. Sinonimi olan *körkle* kelimesinin de *tört körkle kırkın* gibi bir cümlede kullanıldığını görmekteyiz.

{+1A} eki ile *körtle* ve *körkle* gibi teşkil edilen diğer kelimeler cümlede zarf ve sıfat fonksiyonlarında kullanılır. Zaman ifade eden kelimelerden *tañ+la*, *kün+le*, *öd+le* > *öy+le* > *öğ+le*, *tün+le* bunlardan bir kaçıdır. Diğer teşkiller arasında *yañ+la*, *kat+la*, *kur+la*, *bir+le~bi+le*, *böy+le*, *tiriğ+le*, *ülüg+le*, *yeñi+le* gibi kelimeler zikredilebilir (Gabain 1974: 76; Brockellman 1954: 117, 182-183; Eraslan 2012: 99).

Körk kelimesinden türeyen ilgili iki kelimeyi daha zikretmek gerekiyor. Birincisi *körk+lüg* > *körklü* > *görklü* şeklinde gelişen ve 'güzel' anlamına gelen kelime. İkincisi *körk+ke bay* 'güzelliğe zengin' şeklinde *körkebay* 'güzel, yakışıklı' anlamındaki kelime. Seyf-i Sarâyî'nin istinsah ettiği Kıpçakça *Gülistan Tercümesi*'nde (Karamanlıoğlu 1974) *körkebay* kelimesinin kullanılışının üç örneği tespit edilmiştir:

1. Yäjñ aydur kaşññ ey körke bayım / kılur bayram yüzüñni körse sã'im (369 [185a/11])
2. Müferrih nazm etip Seyf-i Sarāyi / sıfātıññı okur, ey körke bayım (370 [185b/2])
3. Ol boyı serv ü cemālī tolun ay / 'ilm ü erdem birle kāmīl körke bay (29 [15a/13])

10. VASILYEV, Korpus'ta E-10'un 5. satırı ile E-52'nin 1. satırını şöyle transkripsiyonlamıştır (1983: 18-19).

E-10/5. satır:

kwr²t²l²qn¹: uqwr¹n²w : l¹t¹n¹l¹g¹: ks²gn²n²y²: n²l²(?)m : b²l²d²Ay²r²m : t¹wq²z
s²k²zy¹s¹md¹A

E-52/1. satır:

$k\ddot{w}r^2t^2l^2A : s^1n^2wn^1mn^2 : \text{çm} : qn^1m$

11. KORMUŞİN, VASILYEV'in okumaları ile ilgili olarak *Tyurkskiye Yeniseyskiye Epitafii. Tekstı i İssledovaniya* (1997: 228-242) ve *Tyurkskiye Yeniseyskiye Epitafii. Grammatika Tekstologiya* (2008: 100-102) adlı eserlerinde bazı düzeltmeler yapmış ve satırları şöyle okumuştur.

E-10/5:

körtlä kan al uruñu altunlıg kaş ägnin yütim beldä banım tokuz sekiz on yaşım.

KORMUŞİN, VASILYEV'in WQ şeklinde okuduğu üçüncü kelimenin okumasını 'kabul edilemez' bulmuş, kelimeyi RADLOFF'un <p> ünsüzü ile tamamlayarak (a)<p> şekline soktuğunu, bu okumanın da ORKUN ile MALOV tarafından aynen kabul edildiğini söylemiş, kendisi kelimeyi *al* şeklinde okumuştur. *ägnin yütim belde banım* okumaları KORMUŞİN'in okuyuşlarıdır. KORMUŞİN, RADLOFF ve muakkıplarının *kırk* okuyuşunu VASILYEV'in *sekiz* şeklinde düzelttiğini, ancak bu kelimedden sonra taşta *on* kelimesinin geldiğini ve VASILYEV'in bunu atladığını, ayrıca *yaşım* kelimesinden sonraki *da* ekinin RADLOFF tarafından metne ilave edildiğini ve taşın üzerinde olmadığını söylemiştir. KORMUŞİN, metni *körtle kan al uruñu altunlıg keş egnin yüdim belde banım tokuz sekiz on yaşım* okuduğu runik metni Rusçaya şöyle çevirmiştir: "Ot Körtle-Hana polojen (mnye) na pleço i pov-yazan na poyas alıy standart (lente) *urungu* i ukraşennıy zolotom kolçan. Moy vozrast-semyadesyat devyat let" [= Körtle Han'dan (benim) omuzuma konmuş ve altınla bezenmiş ok kılıfı [sadak, tirkeş] ve al renkli (kumaş) bayrak *urungu* bağlanmış. Benim yaşım yetmiş dokuz]. KORMUŞİN, *yü-k* kelimesinin kökü olan *yü-fiilini* (*yü-di-m* çekimli şekliyle) ve *ba-g* kelimesinin kökü olan *ba-fiilini* (*ba-n-ım* çekimli şekliyle) bu cümlede teşhis etmiştir. Ayrıca yaş bildirimindeki RADLOFF'un metinde olmayan {+dA} ekini de silmiştir.

KORMUŞİN E-52'nin birinci satırını *körtle sañun ben eçim kanım-a* şeklinde transkripsiyonlamıştır. KORMUŞİN, *körtle sañun ben* cümlesini "Ya-Körtle-san-gun (general) = [Ben - Körtle-Sañun (general)]" şeklinde çevirmiştir.

Sonuç olarak E-10'da $k\ddot{w}r^2t^2l^2$ ve E-52'de ise $k\ddot{w}r^2t^2l^2A$ transliterasyonları tespit edilmektedir.

12. AYDIN, E-10'un 5. satırını önce körtl<e> kan al<p> urunu altunlğ keş egnin yü<d>tüm belde ban<t>ım tokuz sekiz on yaşım (2013: 41-42) sonra körtl<e> kan al<p> urunu altunlğ keş egnin yü<d>tüm belde ban<t>ım tokuz sekiz on yaşım da okuyor (2015: 51-52) ve her iki okuyuşunu da “(Ben) Körtle Han Alp Urungu’yum. Altınlı (altınla süslü) okluğu sırtıma yükledim, belime bağladım. Yetmiş dokuz yaşım da” şeklinde çeviriyor.

13. Ben *süngü* kelimesi ile ilgili olarak verdiğim bildiride iki şekilli imlâları görülen bazı kelimelerin arada noktalama yapılmayan ibarelerdeki transkripsiyonları hakkında şu açıklamayı yapmışım:

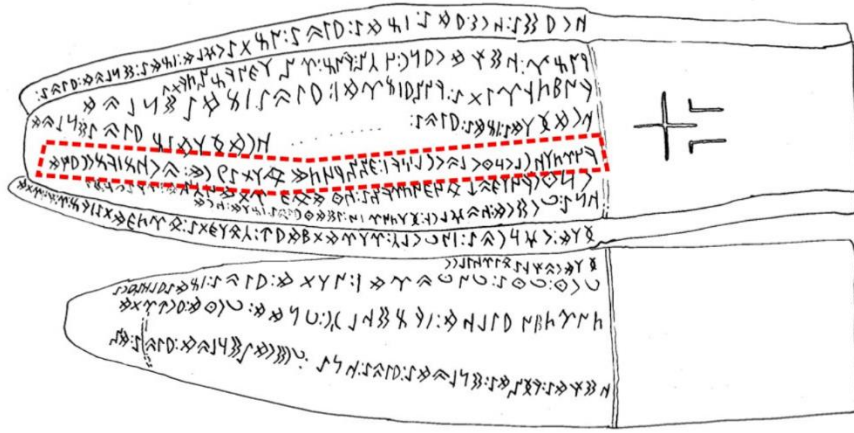
IV. Göktürk harfli yazıtların imlâ kurallarından birisi de “eğer kelime : ile ayrılmamış ise birlikte yazılan iki kelimenin ilkinin sonundaki aslı ünlünün yazılmayabileceği” kuralıdır.

ᠰᠲᠪᠢᠷᠲᠢᠷᠢᠭᠢᠨᠰᠢᠨᠤᠯᠤᠰ : ᠰᠲᠪᠢᠷᠲᠢᠷᠢᠭᠢᠨᠰᠢᠨᠤᠯᠤᠰ $S^2B^1R^1T^1R^1K^1N^1 : B^1L^1B^1L^1Y$ (*işb(a)r(a) t(a)rk(a)n : b(a)lb(a)lı*) (Tryjarski-Aalto 1973: 413-420, bk. 417) örneğini Ongin yazıtının 4. satırında geçen $ᠰᠲᠪᠢᠷᠲᠢᠷᠢᠭᠢᠨᠰᠢᠨᠤᠯᠤᠰ : ᠴᠠᠷᠤᠮᠠᠭᠢᠨ$ $S^2B^1R^1A : T^1MG^1N^1 : ÇWR^1$ (*işb(a)ra : t(a)mg(a)n : çor*) unvanı ile karşılaştırsak, yukarıda verdiğimiz kuralın doğru olduğunu görürüz. “Eğer kelime : ile ayrılmamış ise birlikte yazılan iki kelimenin ilkinin sonundaki aslı ünlünün yazılmayabileceği” kuralına bir başka örnek daha vermek istiyorum. Elegest (= Yenisey 10) yazıtında geçen $ᠬᠣᠷᠲᠢᠷᠢᠭᠢᠨᠰᠢᠨᠤᠯᠤᠰ$ $K^2WR^2T^2L^2 K^1N^1$ *körtl(e) k(a)n* unvanı bu imlâ kuralı yüzünden yıllar boyu çeşitli kişiler tarafından *kürt (il) k(a)n* okunarak “Yenisey Kürtleri” diye hayali bir halk yaratılmaya çalışılmadı mı? Halbuki aynı mezar külliyesinde bulunan ve Türkçe neşri henüz yapılmayan Elegest II (= Yenisey 52) yazıtındaki $ᠰᠲᠪᠢᠷᠲᠢᠷᠢᠭᠢᠨᠰᠢᠨᠤᠯᠤᠰ$ $K^2WR^2T^2L^2A : S^1ηWN^1 : B^2N^2$: *körtle : s(a)ḡun : b(e)n : unvanının imlâsı noktalama ile ayrıldığı için ilk kelimenin sonundaki -a sesi yazılmıştır.*

14. ULUÇ, “Göktürk yazıtlarında Kürtler hakkında açıklama var savı için yeni bir bakış sunuyorum” başlığı altında *Korkut Ata Dergisi*, Aralık 2016 sayısının 56. sahifesinde yayımladığı yazısını 28 Ocak 2017 (19: 37) itibarı ile Facebook’ta yayımladı. Bu yazıda BAZILHAN’ın *Köne Turik Bitiktastarı men Eskertkişteri (Orhon, Yenisey, Talas)* adlı eserindeki (2005) elle yapılan kopya, metin olarak kullanılmıştır.

ULUÇ, 5. satırın ilk kelimesini *kürütül* şeklinde okumakta ve ‘bunak, yaşlı kimse’ şeklinde de anlamlandırmaktadır.

“Bu yazı, yazıtlarımız arasında en çok ayırık okumaya iye olan, birçok dilbilimcinin üzerinde çalıştığı, kimilerinin ise bu yazıtı kaynak göstererek ülkemizin siyasi yapısına değin konuyu uzattığı Eleğş Yazıtı’nın 5. yatayı üzerine yeni bir okuma denemesini içerir.

Bediz 1: Elegeş Yazıtı - I

Bu bediz; Kazakistan Devlet Pedagoji Üniversitesi'nin (Abay atındaki Kazak Ulttık pedagogikalık universitet) Kazakistan Kültür Bakanlığı Dil Kurulu'nun "Kazak Dilinin ve Tarihinin Araştırılması" için yaptırmış olduğu çalışmalardan elde edilen kopyasıdır. Söz konusu 5. yatayı incelemek adına aşağıya ölçünleştirilmiş yazı türüyle yazıyorum:

✂✂D>>K7I7H7D>✂:✂D>JXYX✂h79.7.7E:777J>>✂J>74>J7D7Y7777

Bu beşinci yataydaki kırmızı ile gösterdiğim (sağdan ilk dört damga) birçok değişik biçimde okunmuştur, ancak genel olarak “kürt” okunuşu üzerinde durulmaktadır. Öyle ki, bu okuma üzerinden Kürt Elhamı Alp Urungu adıyla bir roman bile yayımlanmıştır. “Körtle” biçimindeki okuma da epey ilgi görmüştür. **h7777** Bu damga öbeğinin kürt ile birlikte ayrıca kört, körüt, kürüt diye okumaları da bulunur. Derleme Sözlüğü 4 VIII. Cilt, bet 2969’te; “körüt: Bir yaşından üç yaşına kadar olan erkek keçi” olarak geçer. Derleme Sözlüğü’nün VI. cildinde de *görüt* (*k > g ile körüt > görüt*) vardır ve aynı anlama gelen “bir yaşında erkek oğlak” olarak belirtilmiştir. Yine Derleme Sözlüğü’nde “körit: İki yaşında erkek keçi” olarak geçer. 2968. bette ise “kört: (I) Dağların tepelerindeki çukur, çukur tarla. (II) küt: kötürüm, sakat. (III) Güreşte yere yatırma, yenme. (III) Kesme özelliği, sivriliği kaybolmuş kesici araç” olarak anlamları sıralanmıştır. Böylece bu sözcüklerin tümce bütünlüğüne uymadığı görülmektedir. Bu sözlük anlamları ile bir yere varmak güç olunca, ilk dört damgadan sonra gelen **7 l** damgasını da işin içine katmak gerek. Genel olarak *el* diye okunmuş, yurt anlamı verilmiştir. **77777**: kürt el > kürt eli (eli > ili: yurdu)

Görüşüm şu; bu beş damga işin özünde bir sözcüktür. Okuması ise kürütül biçimindedir. Damga okumasına göre, *kürütül* diye okunmaması için herhangi bir neden bulunmamaktadır. İlk seslemede **7** damgası bulunduğu için, sonraki seslemlerde ünlü olmasına gerek kalmadan bu damga öbeği doğrudan *kürütül* olarak okunur. Böylece, Derleme Sözlüğü’nde yer edinen ‘bunak, yaşlı kimse’ anlamını veren kürütül sözcüğüne ulaşılmış olur. Bu sözcüğün ardından **77** kⁿ damgalarını görüyoruz: *kan > han*. Bu durumda kürütül han diye okunan sözcükler yaşlı han, bunak kişi anlamlarını verir. Bu çeviri doğrulayan, dediklerinin sağlamasını yapan sözcükler, yine bu beşinci yatayın sonundaki sözcüklerdir;

✂✂D>>K7I7H7D>✂:✂D>JXYX✂h79.7.7E:777J>>✂J>74>J7D7Y7777

İki benekten sonra yazılmış ve benim de kırmızı olarak belirttiğim bu damga öbeğinde **✂✂D>>K7I7H7D>✂** *tokuzsekizonyaşım* sözleri yazmaktadır. Bu damga öbeğini incelediğimizde; **✂✂D>>K7I7H7D>✂** tokuz > tokuz > dokuz, **77777** sekizon > sekizon > seksen olarak günümüze ulaşır. Dokuz seksen ise yetmiş dokuz (79) sayının (seksenden önceki dokuz)

karşılığıdır. Son sözcük ise iyelik eki ile kendi yaşını belirten **✱KD** yaşım sözcüğüdür. Böylece kürütül han'ın, yetmiş dokuz yaşında olduğundan söz eder. Tümce sonundaki yaş, tümce başında sözü edilen kürütül (yaşlı) kişinin yaşını belirttiğinden anlam bütünlüğü oluşturur.”

Değerlendirme

ULUÇ'un görüşünü iki şekilde değerlendiriyorum. İlki kullandığı kelime kadrosu. Kendisi Bir dil derneğinin başkanı olduğu için ve yaşı genç olduğu için yaşayan Türkçedeki bazı kelimeler yerine Türkçe kelimeler kullanıyor. Bu kelimelere de esas anlamlarının dışında kendince anlamlar yüklüyor. Meselâ, *ayrık* 'ayrılmış' anlamında değil 'farklı' anlamında; *bediz* 'süs' karşılığında değil 'elle çizilmiş kopya' anlamındaki *prorisovka* karşılığında; *bet* 'yüz' anlamında değil 'sayfa, sahife' anlamında; *damga* 'damga' anlamında değil 'harf' anlamında; *iyе* 'sahip' anlamında; *yatay* 'satır' anlamında; *benek* 'nokta' anlamında, *seslem* 'hece' anlamında; *ölçünleştirilmiş* 'normalleştirilmiş' anlamında; *sözcük* 'söz, kelime' anlamında; *tümce* 'cümle' anlamında, vs. Bu konu bence halli çok zor, ancak mühim bir konudur. Üniversitede 45 yıl hocalık yaptım. Hiç bir öğrencimi kelime kadrosunu değiştirmesi bakımından zorlamadım. Sadece neyin doğru neyin yanlış (ve ne için yanlış) olduğunu söyledim ve anlattım. Kendisi 1970'li yıllarda Ruhr Üniversitesi'nde Dilbilim Derslerine girdiğim Prof. Norbert BOROTZKI'nin bir dilin kelime kadrosu konusunda söylediklerini öğrenmek isterse, genişçe yazar anlatırım.

Benim esas üstünde durmak istediğim ULUÇ'un Göktürkçe metin hakkındaki görüşleridir. Kendisi E-10'un 5. satırında geçen kelimeyi, imlâsına dayanarak, *kür(ü)t(ü)l* şeklinde okumak mümkündür görüşünde. Doğru söylüyor. Buradaki kelime *kürütül* olarak da okunabilir. Hiç bir mani yoktur. Kendisi *kürütül* okuduğu kelime için 1000 yıl sonra düzenlenen bir sözlükten (*Derleme Sözlüğü*, s. 2969) 'bunak, yaşlı kimse' anlamını da buluyor. Buna da bir mani yoktur. Ancak ULUÇ, E-10'da *kürütül* okuduğu kelimeyi doğru mu okumuştur?

Yenisey nehrine dökülen akarsulardan birinin adı olan Elegeş nehrinin kenarındaki mezarlıkta yapılan kazılarda topraktan üç taş daha çıkartılıyor. Bunlara envanter numarası olarak E-52, E-53, E-70 numaraları veriliyor. Bunlardan E-52 aynı kelime ile başlıyor. Bir farkla kelimenin sonunda bir /A/ harfi yazılı.

Kelimeleri ayıran iki nokta bu /A/ harfinden sonra konulmuş. Buna göre bu kelimenin de *kür(ü)t(ü)le* okunmaması için bir mani yok. Okunulabilir. Ancak sözlüklerde ‘bunak, yaşlı kimse’ anlamını bulmak mümkün olmaz. Biz zamanı pek açmayalım. Göktürklerle birlikte yaşayan Uygurların Mani harfleri ile yazdıkları metinlerde, Uygur harfleri ile yazdıkları metinlerde bu kelimeyi arayalım. Ancak bir hususu öncelikle belirtelim. Bu alfabeler Göktürk harflerinden farklı. Bu alfabelerde kelimedeki bütün ünlüler yazılıyor. Dolayısıyla Eski Türkçe metinlerde kelimeyi hep tek şekilde buluyoruz. Bu tek şekil de ancak *körtle* veya *kürtle* olarak okunabiliyor. (Kelimenin örneklerini ve Etimoloji Sözlüğündeki yerini yukarıda verdiğim için tekrar burada yazmıyorum). Hele *körtle urı* ‘güzel erkek çocuk’ kullanılışını gördükten sonra *körtle kan* unvanının ‘Güzel Han’, E-52’deki *körtle sañun/şañun* unvanının ‘Güzel General’ anlamında kullanıldığında şüphemiz kalmıyor. Sözün kıyası, Göktürk harfli metinlerde geçen şeklin *kür(ü)t(ü)l* değil *körtle* olduğu dolayısıyla ‘bunak, yaşlı kimse’ şeklindeki anlam da ortadan kalkmış oluyor.

İki nokta ile ayrılan şekillerin iki nokta ile ayrılmayan varyantlarını yukarıda yazdığım için burada tekrarlamıyorum.

ULUÇ, şöyle diyor: “Bu beşinci yataydaki kırmızı ile gösterdiğim (sağdan ilk dört damga) birçok değişik biçimde okunmuştur, ancak genel olarak ‘kürt’ okunuşu üzerinde durulmaktadır”. Yukarıda RADLOFF’tan bugüne kadar metinleri okuyanların okumalarını verdim. Elinizi vicdanınıza koyun. ORKUN’dan başka kelimeyi bölüp kürt okuyan var mı? Bir tek kişinin yanlış okuması nasıl “genel olarak” kabul ediliyor.

ULUÇ, kendi okuması için yazısında “okuma denemesi” demişti. Dileyelim bu bir “okuma denemesi” olarak kalsın.

Metinlerle İlgili Açıklamalar

Göktürkçe *körtle kan* al urunu sarı keş egnin yüdim belde banım tokuz sekiz on yaşım cümlelerini, unsurlarının yerlerini değiştirerek kurallı cümle haline şöyle koyabiliriz *Körtle kan al urunu egnin yüdim, sarıg keş[ig] belde ban[t]ım*.

Yaşım tokuz sekiz on. Bu cümleler de şöyle çevrilebilir: “(Ben) Güzel Han al bay-rağı eginime/omuzuma yükledim, sarı (altın renkli) okluğu belime bağladım. Yaşım yetmiş dokuz”.

Eski Türkçe *Körtle* yani ‘güzel’ kelimesinin bugün isim olarak kullanılması Tatar Türkçesinde görülmektedir. Ancak *Güzel* ve *Güzeliye* şekillerinde erkek ismi yerine kadın ismi olarak kullanılmaktadır. Buna karşılık Bilge Kağan unvanındaki *Bilge* kelimesinin de bugün Türkiye Türkçesinde erkek adı olarak değil, kadın adı olarak kullanılması gözden ırak tutulmamalıdır.

yü- fiili *yü-di-m* (bana göre *yü-dü-m*) şekli ile ilk kez karşımıza çıkmaktadır. KORMUŞİN doğru ve güzel bir teşhis yapmıştır.

Cümlede eksiz akkuzatif halde olan *keş kelimesini* [ig] akkuzatif eki ile *keş[ig]* şeklinde tamamladım. Bu tamamlamayı E-3’ün ikinci satırındaki *altunlig keşig belimke bantım* “Altınla süslü okluğu belime bağladım” cümlesine dayanarak yaptım. Dolayısıyla metinde KORMUŞİN’in *banım* şeklinde teşhis ettiği kelimenin *bandım* veya *bantım* şeklinde yazılmış olması gerektiği görüşündeyim. Belki taş a yazıyı kazan kişi /n/ harfinden sonraki /d/ veya /t/ harfini unutmuş olmalı.

tokuz sekiz on yaşım ifadesinden sonra RADLOFF’un eklediği {+dA} ekinin taşta olmamasını diğer taşlardaki *sekiz yetmiş yaşım* (E-41/9); *yüz r¹? yaşım* (E-68/27); *sekiz kırk yaşım-a* (E-29/6); *yaşım yedi yetmiş* (E-11/6) örnekleri ile karşılaştırınız.

Kaynakça

ARAGAÇI, Z. B. (1961). “Pamyatnik s Elegest”, Uçeniye Zapiski Tuvinskogo Nauçno-İssledovatelskogo Instituta Yazıka Literaturı i İstorii, IX: 235-237.

ATA, A. (2004). Türkçe İlk Kur’an Tercümesi (Rylands Nüshası), Karahanlı Türkçesi: Giriş-Metin-Notlar-Dizin, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

AYDIN, E. (2013). “Yenisey Yazıtları”, Yenisey-Kırgızistan Yazıtları ve Irk Bitig, Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

AYDIN, E. (2015). Yenisey Yazıtları, Konya: Kömen Yayınları.

BAZILHAN, N. (2005). Kazakistan Tarihi Turalı Turki Derektmeleri, II Tom, Köne Turik Bitiktastarı men Eskertkişteri (Orhon, Yenisey, Talas), Almatı: Dayk Press.

BROCKELMANN, C. (1954). *Osttürkische Grammatik der Islamischen Literatursprachen Mittelasiens*. Leiden: E. J. Brill.

CLAUSON, Sir G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford: Oxford University Press.

ERASLAN, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

GABAIN, A. von (1974). *Alttürkische Grammatik*, 3. Auflage, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

KARAMANLIOĞLU, A. F. (1974). *Sa'dî, Sayf-ı Sarâyî, Gülistan Tercümesi: Kitâb Gülistan bi't-Türkî*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları.

KIZLASOV, L. R. (1965). "Noviy Pamyatnik Yeniseyskoy Pis'mennosti", *Sovetskaya Etnografiya*, 1965/2: 104-113.

KORMUŞİN, İ. V. (1997). *Tyurkskiye Yeniseyskiye Epitafii, Tekstı i İssledovaniya*, Moskova: Akademiya Nauk SSSR.

KORMUŞİN, İ. V. (2008). *Tyurkskiye Yeniseyskiye Epitafii, Grammatika Tekstologiya*, Moskova: Akademiya Nauk SSSR.

MALOV, S. Ye. (1952). *Yeniseyskaya Pis'mennost Tyurkov*, Moskva-Leningrad: Akademiya Nauk SSSR.

MALOV, S. Ye. (1959). *Pamyatniki Drevnetyurkskoy Pis'mennosti Mongolii i Kirgizii*, Moskva-Leningrad: Akademiya Nauk SSSR.

NÉMETH, G. (1930). *A honfoglaló magyarskäg kialakulàsa*, Budapest: Hornyánszky.

ORKUN, H. N. (1938). *Eski Türk Yazıtları III*, İstanbul: Devlet Basımevi.

RADLOFF, W. (1895). *Die alttürkische Inschriften der Mongolei, (Erste Lieferung)*, St. Petersburg.

SERTKAYA, O. F. (1975). "Haberler: 1973 Yılıının İlmî Kongreleri", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXI: 197-209.

SERTKAYA, O. F. (1980). "Göktürk Tarihinin Meseleleri: Tonyukuk Âbidesi Üzerine Üç Not. 1. Tonyukuk Âbidesinin İlk Satırı; 2. Çölgi (a)z (e)ri mi? - çöl[I](ü)g iz (e)ri mi?; 3. Tonyukuk Âbidesindeki kız-koğuz Sıfat Tamlaması Üzerine", *Türkiyat Mecmuası*, XIX: 165-182.

SERTKAYA, O. F. (1982). “Der Name ‘Gross-Rom = Byzanz’ in den köktürkischen Inschriften”, *Central Asiatic Journal*, 26/1-2: 122-130.

SERTKAYA, O. F. (2011). “Eski Türkçe’de ‘Mızrak’ Anlamına Gelen Kelime [Süng(ü)g] mü, Yoksa Süng(ü)~Sünjü mü Okunmalı?”, *Orhun Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl Konulu III. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu (26-29 Mayıs 2010), Bildiriler Kitabı, Ed. Ü. Ç. ŞAVK, C. 2, Ankara: 721-725.*

TRYJARSKI, E.; P. AALTO (1973). “Two old Turkic Monument of Mongolia”, *Memoires de la Societe Finno-Ougrienne*, 150: 413-420.

VASILYEV, D. D. (1983). *Korpus Tyurkskih Runičeskih Pamyatnikov Basseyna Yeniseya*, Leningrad: Akademiya Nauk SSSR.